

RACIONÁLNA DIALEKTIKA AKO METÓDA POZNANIA¹

(Úvaha nad Dejinami marxistickej dialektiky)

JURAJ CÍGER, Ústav marxizmu-leninizmu Univerzity Komenského, Bratislava

CÍGER, J.: Rational Dialectics as a Method of Cognition. *Filozofia* 31 (1976), No 2, p. 158—172.

Starting from *The Theses on Feuerbach* the author states that the Marxist dialectics is inseparable from the dialectically apprehended category of practice, and thus it is a contradiction to pragmatism that is based upon agnosticism as a world-outlook. The categorially apprehended process of practice is outlined as a function of the coherent *system* of the subjective and objective aspects of practice, incorporating the independent objective being. The connection between consciousness and being, as Lenin defined it, is in the substance of practice a decisive moment the knowledge of which leads to the formation of the system of dialectical categories and based upon them laws of dialectics. The system of categories is a theoretical awareness of practice upon which the *theoretical definiteness of existence of independent objective being* is based, of nature and a principal possibility of adequate knowledge. The coherence of consciousness and objective being in this conception rejects absolutization to which the notion of coherence was subdued in *Hegel's* account and led to idealism. The coherence is *relative, fluent, comprehensive* and thus it is lawfully connected with the contradictiveness of consciousness and *being*, incorporating also the consciousness representing thus the dialectic matter. The dialectical coherence connected with contradictoriness facilitates then the causal dependence of the gnozeological contents of consciousness, the dependence that is a comprehensive relation of energy and thus also of the existence of *knowledge as a reflexion*. The categorial awareness of the substance of practice, connected with the awareness of logical laws as of dialectical way of thinking, does not represent *discursive* thinking, but the specific *logic of the object* and disturbs thus also the naïve realistic attitude in gnozeology that, with a bit amplified criticism, leads to agnostic standpoints. Practice thus becomes first of all an ontological criterion of verity upon which its function of the historical and, finally, of the experimental criterion is secondarily based. The theory of dialectical categories being not elaborated the secondary function of the criterion of practice is emphasized, applicable only in indivisible connection with theoretical thinking. The author elaborates the aspects of this problem and also points out that the principle of induction lawfully depends upon the dialectical concrete analysis.

Marxistická dialektika je neoddeliteľná od kategórie praxe ako subjektívnej strany objektívneho procesu praxe. Popretie agnosticizmu utvára z nej antipóda pragmatizmu, ktorého podstata sa týka *svetonázorového* myslenia a zakladá sa na *empiristickom agnosticizme* v tejto oblasti. Včlenenie pojmu praxe do filozofie zmenilo od základu staršiu špekulatívnu dialektiku (1, s. 62), ktorá nejednoznačne budovala na *mystickej totožnosti* bytia a myslenia, vznikajúcej *absolutizovaním relatívnej súvislosti* medzi bytím a vedomím pri ich súčasnej protikladnosti. Odmietnutie absolutizovania dialektickej súvislosti vedomia a bytia bolo súčasne odmietnutím idealizmu, a to práve koncepčným zohľadnením

¹ Referát bol prednesený na konferencii v Smoleniciach.

relatívnej súvislosti naplnenej reálnym obsahom medzi ľudským vedomím ako subjektom a predmetným bytím, ktorá sa uplatňuje v procese individuálnej praxe ako systémovou komponente spoločenskej praxe.

Tento revolučný prevrat sa pripravoval už v období vzniku *Ekonomicko-filozofických rukopisov* a o jeho uskutočnení svedčia lakonické *Tézy o Feuerbachovi*, a to svojou poučkou o *subjektívnej* stránke praxe a praktickej činnosti. V jej analýze a pochopení nadviažu na svoje riešenie záhady *dialektickej koncepcie* a súčasne aj *principiálne otázky pojmového odrazu bytia v ľudskom vedomí a otázky jeho kritickej istoty*, preverenej pravdivosti. Racionálne pochopený, koncepcie formulovaný súvis medzi vedomím a *toto vedomie obsahové i funkčne prekračujúcim predmetným bytím*, teda pojem *relatívnej totožnosti* vedomia a bytia je vznikom racionálnej dialektiky a dialektického pojmu matérie, prekonaním idealizmu i nedialektického materializmu.

V tomto riešení sa pokladá za prvý prameň teoretického, pojmového poznania jeho základných kategórií sama spoločenská prax vo svojej spojitopretržitej, hromadno-individuálnej a spoločensko-vzťažne viazanej skutočnosti, začlenenej do celistvého a vnútorne polarizovaného systému prírody. Pojmy čerpané z reflexie praxe ako prvého prameňa teoreticky významného poznávania sa vo svojej súvislosti medzi sebou a procesom praxe stávajú rozhodujúcim nositeľom *nezvratnej určitej* existencie predmetného bytia, *nezávislej* od relatívne náhodných funkčných premien skutočnosti hromadného subjektu. Aj keď v inej súvislosti, jednako jasne a vhodne hovorí Lenin: „Ak sa všetko vyvíja, neplatí to aj na najvšeobecnejšie pojmy [a kategórie] myslenia? Ak nie, tak myslenie nesúvisí s bytím. Ak áno, potom jestvuje dialektika pojmov a dialektika poznania, ktorá má objektívny význam.“ (2, s. 253)

Koncepcie formulovanie *ontológie súvislosti* medzi subjektom a predmetným bytím má súčasne *principiálny gnozeologický význam* a je základnou úlohou dialektickej logiky a metodológie. Karol Marx sa neprestajne zaoberal týmito otázkami a pri písaní *Kapitálu* ako svojho životného diela vsúval do predhovoru a textov stručné porovnávacie analýzy racionálneho poňatia dialektiky v protiklade k heglovskému výkladu. Najmä v *Biede filozofie* je zaujímavá kapitola *Metóda*. Avšak analýza kapitalistického systému a revolučné pôsobenie ho natoľko vyčerpávali, že sa nedostal k napísaniu plánovaného špeciálneho diela o dialektike. (1, s. 66) Logika *Kapitálu* sa síce skúma v prácach viacerých autorov (1, s. 465), ale jednako ostáva otvorenou úloha vytvoriť logiku kategórií, ktorá by s logickou prehľadnosťou vystihovala konzistenciu logických a dialektických princípov, a tak bola sformulovaním logiky dialektického systému v dialektikosubstančnej rovine. Znamená to aj kriticky bezpečnú nezávislosť predmetného bytia ako celku od premien skutočnosti subjektu. Dialektický princíp substancie implikuje totiž relatívnu alebo aj absolútnu existenčnú nezávislosť predmetného bytia, takže odmietnutie tejto koncepcie je odmietnutím *kritickej istoty* nezávislej existencie predmetného bytia. Substancia v *dialektickom* poňatí sa chápe ako *samopričina bytia ako celku*, jeho existencie, formy i vývinu, a tak sa pokladá za všeobecnú podstatu, „ktorá sama v sebe obsahuje zdroj všetkých svojich zmien“ (1, s. 476). S týmto poňatím súvisí aj uznanie *dialektiky stálosti*

a zmeny, ktorá má rozhodujúci význam pre metodológiu vedy, poznávajúcej zákonitosti. Každé „odmietanie momentu stálosti v nekonečnej premenlivosti javov znamená priame popretie vedy a vedeckého poznania, úlohou ktorého je, ako napísal Lenin, „prehlbiť poznanie hmoty až po poznanie, po pojem substancie, aby sme našli príčiny javov“. (1, s. 477)

Kategoriálna analýza však predstavuje logiku, „v ktorej by formy boli obsaženými formami, formami živého, reálneho obsahu, spätými nerozlučne s obsahom“, a ktorá by predstavovala „záver z dejín poznania sveta (3, s. 67, 68), pričom podľa ďalšieho úryvku *kategórie treba vyvodit' dokazovaním*, vychádzajúc z najjednoduchších pojmov, ako je „bytie“, „nebytie“, „dianie“, v ktorých je celý vývin kategórií ako vo svojom zárodku. (3, s. 69) Skutočná dialektika spočíva v jednote kategórií „kontinuity“ a „diskrétnosti“ (3, s. 89) a jej formulované pochopenie neznačí iba akokoľvek dôkladnú a presnú deskripciu textu klasikov, ale skutočné pokračovanie v ich diele. Bez tejto ambície a jej možností by sa z dialektickej tradície stalo Leninom odmietané opakovanie naučených, no nepochopených „hesiel“, ktoré by „viedlo k veľkému rozšíreniu prázdneho frázerstva“. (4, s. 30)

Radikálna kategoriálna pojmotvorba ako základ metodológie musí byť potom noogenézou, zákonitým postupom, ktorý pri všetkom znečisťovaní relatívnymi náhodilosťami predsa len vzniká v prúde histórie. „Pokračovanie v diele Heglovom a Marxovom musí spočívať v dialektickom spracovaní dejín ľudského myslenia, vedy a techniky.“ (3, s. 117) Potom platí, že dialektiku v jej racionálnej podobe nielen nemožno rozvíjať, ale „nemôžeme ju pochopiť, ak nezoberieme do úvahy to, čo vytvorili napríklad starogrécki filozofi, »rodení dialektici«, a najmä takí ich predstavitelia, ako boli Herakleitos a Aristoteles. V novoveku kliesnili k nej cestu dialektické idey vo filozofii Descarta, Spinozu, Diderota, Rousseaua a ďalších francúzskych mysliteľov 18. stor. ... a napokon dialektické koncepcie nemeckých filozofov konca 18. a začiatku 19. stor.“ (1, s. 14) S pohlútením však treba konštatovať, že v našich pomeroch historické skúmanie sa zriedka spája s metodologickým v rovine systémového, radikálneho skúmania *kategoriálnej jednoty dialektických zákonov*, a tak sa zriedka slúži potrebe vyššej *kultúry myslenia*, „bez ktorej sa pretenzie na revolučný charakter myslenia premenia na hluchú frázu“. (1, s. 109)

Na takomto základe nemožno zmeniť bežne zaužívaný a v podstate primitívny spôsob myslenia s prevahou triediacich, klasifikačných postupov, ktorý chápe pod „abstrakciou“ všeobecný *zmysel* deskriptívneho termínu, prípadne zmysel všeobecnej propozície, a pod konkrétnosťou vidí zmyslove vnímateľný, individuálny objekt. Ak má potom pripustiť realitu všeobecnú, tak to robí vo forme akceptovania „abstraktného objektu“ ako „racionálnej konštrukcie“. V systéme takéhoto terminologicko-pojmového, znakového myslenia, ktoré je teoreticky zvýraznené jeho inak relatívne užitočnou *semiotickou* formou, dialektika sa narúša jednostranným poňatím abstraktnosti, lebo v dialektike platí, že abstraktno existuje predovšetkým ako stránka, moment, forma prejavu „*vzájomnej závislosti indivíduí*“ (5, s. 34), a teda ako stránka celku. „Vzájomná závislosť indivíduí“ je už podstatnou charakteristikou objektu ako systému komponentov

s ich spojitou existenciou. Práve koncepcia objektu ako obsažne súvislého a vnútorne polarizovaného celku je samo jadro dialektického spôsobu myslenia, ktoré viedlo napr. K. Marxa k postrehu, že *eskadrona jazdy je viac než súhrn jazdcov*. Je to ten istý spôsob ponímania, ktorý Louisa de Broglieho viedol k uznaniu, že fyzikálna realita je viac než úhrn komponentov, a už dávno predtým vnukol R. Descartovi definíciu, že *celok je viac než aritmetický súčet*. Ak teda v ponímaní niektorých filozofov a vedcov existujú pochybnosti o zásadnej súvislosti medzi dialektikou a vedeckou metodológiou, tak ich prameň treba hľadať najskôr v oblasti sociálno-psychologických faktorov, a nie v zásadných možnostiach myslenia a v povahe objektívnej reality. Ľudia nevystupujú len ako členovia vesmíru, ale aj svojich záujmových skupín, ohrozovaných poznáním skutočností. Dialektika v jej racionálnej podobe sa tu skutočne nachádza na centrálnej a plodnej ceste vývinu teoretickej formy poznania. „Situácia všestrannej vzájomnej závislosti jednotlivých — len zdanlivo od seba nezávislých — prvkov celku je v skutočnosti tou reálnou situáciou, ktorú racionalistická filozofia dávno vyjadrila vo svojich kategóriách, tradícia Spinozu a Leibniza, Fichteho a Hegla, tradícia protikladná plytkému empirickému (z „indivídua“ a z „konceptu indivídua“ vychádzajúceho) názoru na myslenie. Uznávanie určujúcej úlohy celku vo vzťahu k jeho častiam — hľadisko, ktoré vychádzalo z celku a dospievalo k pochopeniu častí tohto celku — bolo vždy pôdou, na ktorej vyrastala dialektika.“ (1, s. 228)

Kategória vnútorne protikladného celku, t. j. objektu spojeného vnútornou súvislosťou, nie je nijakou „mystikou celostnosti“, ako sa nazdáva tomista J. Hommes (1, s. 450), pokiaľ sa neoddeľuje od teórie odrazu, a teda od kauzálnej závislosti, podmienenej súvislosťou vedomia a bytia. Racionalita môže byť veľkým problémom dialektickej logiky, ale nie je len preto problematická. Ak by bola mystikou, potom by neobstála ani diskurzívno-formálna logika, ktorú vyzdvihujú tomisti, ak jej podstatou sú skutočné *rámecové zákony myslenia*. Zákony vždy vyjadrujú zákonitosti, ktoré značia *podmienene stálu spoludanosť určitých, relatívne diferencovaných faktov na základe ich vnútornej súvislosti*, a teda sú nepochybnou formou podstatnej celistvosti. Racionálna formulácia celistvosti, t. j. evidencia súvislosti medzi princípom protirečenia a kategóriou celku nie je však mimo dosahu ľudských pojmotvorných možností, ako sa o tom informujem v mnohých prácach. (6, s. 79—116; s. 35—45)

Hlavný prameň odporu k dialektickému spôsobu myslenia nie je však koncepcná neschopnosť, ani istý moment vývinu ducha, konkretizovaný určitými tradíciami, ale skôr spoločenský záujem, „ira et studium“. Novotomizmus spolu s novopozitívizmom tvoria tak hlavných nepriateľov dialektického spôsobu myslenia. J. Bocheński (7) vylúčil dialektiku z viacerých súčasných spôsobov myslenia. Novotomisti sú v súčasnosti rozhodujúcimi stúpencami dualizmu metafyzicisticky poňatých substancií a popierajú tak *prírodzenú súvislosť, plynulú, neabsolutizovanú súvislosť medzi vedomím a predmetno-materiálnym bytím*. Intuitívnu evidenciu takejto súvislosti ako základný, kritériálny fakt pre každú ďalšiu úvahu opakovane a naliehavo zdôrazňoval už Descartes a v korešpondencii s princeznou Alžbetou Falckou sebakriticky poukázal na priveľké, aj keď

nie výlučné, zdôraznenie ich relatívnej protikladnosti vo svojich *Meditáciách*.

Filozofi však nepoznajú klasika zo štúdia latinských a francúzskych foliantov jeho pozostalosti, ale z výkladov, ktoré zanechali najmä tomisti 17. a 18. stor. Tak sa stalo podivným zvykom víťaziť v mene monizmu nad domnele absolútnym „Descartovým“ dualizmom napriek tomu, že ho sproblematizoval už sám Descartes a vyslovil podivenie, že výčitku dualizmu adresujú práve jemu a nie jeho úhlavným nepriateľom, tomistom. Nepoznajú sa pritom texty, nepozná sa Descartova definícia celku a neberie sa do úvahy napr. portroyalská logika, ktorá sa v paragrafoch o dialektike celku a častí odvoláva na dnes stratené Descartove rukopisy. Nehovorí sa často, že vlastným autorom prvej grandióznej teórie evolučného vzniku vesmíru nie je ani Kant ani Laplace, ale práve Descartes, čím sa priamo odvádza pozornosť od najvýznamnejšieho historického prvenstva vo vývine dialektiky, ktoré priamo súvisí s ideami Spinozovými i Leibnizovými, inšpirovanými najmä v prvom tvorivom období vplyvmi karteziánov. Vieme, že napr. G. W. Leibniz bol veľmi *obdivovaným* autorom K. Marxa. (8, s. 337) Génus najlepšie rozumie génia napriek všetkým rozdielom koncepcií. Preto by bolo treba mimoriadne dobre zdôvodniť každú odchýlku od Engelsových a Marxových charakteristík dialektickosti R. Descarta a nestratiť zo zreteľa dve historické línie vývinu dialektiky, racionálnu a mysticizujúcu. Marx aj pri nedostatku dokumentov i karteziologických výskumov a v ovzduší všeobecnej predpojatosti, ktorá preniká aj do niektorých marxistických prác najmä v období kultu, zdôraznil dialektickú podstatu Descartovho pojmu matérie.

V takýchto historicko-filozofických úvahách nejde o autora, ale práve o jeho význam vo vývine vedeckého myslenia. Pre toto myslenie má základný význam Descartovo úsilie vyjasniť s logickou priezračnosťou súvislosť dialektiky celku a vedeckej metodológie, matematiky a logiky, a to napriek všetkej polovičatosti jednotlivých riešení. Najmä dnes rastie tento význam, keď sa v marxizme naplno presadila idea racionálnej dialektiky a antidogmatizmu. Descartova tradícia je pritom vývinovo veľmi užitočná v prostrediach veľmi rozšíreného vplyvu tomizmu. Metafyzicistická koncepcia substancií, ich dualizmus, pripúšťajúci *oddelenie substancií* a nielen vedomia a systému tela, je nezlučiteľný s dialektikou. Avšak živým, aktuálne pôsobiacim činiteľom vplyvu tejto koncepcie nie je antischolastik a antidogmatik Descartes, ale novotomizmus a jeho ideové súvislosti. Paradoxom je, že u nás napr. v období kultu mohla vyjsť kniha Jacquesa Maritaina *Traja reformátori* (Trnava 1947), ale nemohla vyjsť nakladateľsky ohlásená, z cudziny reklamovaná monografia o dialektických princípoch Descartovej univerzálnej vedy. Podstatu dialektiky však nemožno chápať a rozvíjať bez pochopenia jej historickej genézy, a teda ani bez primeraného pochopenia, že nemecká klasická filozofia, ktorá vyústila do filozofických a metodologických princípov marxizmu, bola reprízou racionalistickej filozofie 17. stor., a to na vyššej kvalitatívnej úrovni, pričom prívlastok „racionalizmu“ tu značí charakteristiku *historickej periodizácie*, kým jej obsahom je vysoký, aj keď nie zavŕšený historický stupeň renesančno-dialektického myslenia. Sofistické používanie termínu „racionalizmus“, ako kedysi prenikavo poznamenal B. Bychovskij, umožňuje buržoáznej historiografii a ideológii zaradiť do jednej priehradky pokrokového

i reakčného mysliteľa. Nedostatočná koncepcnosť vedie k nepochopeniu, podozrievavosti, k skresľovaniu duchovných podmienok spoločenského vývinu, ktoré podobne ako tvorba materiálnych podmienok patria k podstate vývinu výrobných síl. S nedostatočnou koncepcnosťou súvisí strach pred všetkým neznámym, nepochopeným, ako aj nenávisť ku všetkému schopnejšiemu. Takto mohol napr. N. Ziber vyčítať Marxovi „trocha scholastický jazyk“ a „ťažkopádnu“ argumentáciu (1, s. 316) a N. Kovalevskij po stretnutí s Marxom vysloviť „poľutovanie“, že Marx bol a ostal heglovcom a jeho vedecké tézy stoja vraj preto na piesku. (1, s. 316)

Metodológia *Kapitálu* je síce aplikovanou subjektívnou dialektikou v oblasti základnej teórie spoločnosti a jej vývinu, jednako aj tak a či práve preto odhaľuje svoje všeobecné črty. Marx tu skúma spoločnosť ako vyvíjajúci sa systém, začlenený do systému prírody, s ktorou je spojený najmä svojou výrobnou funkciou (1, s. 141). Samo vytvorenie pojmu „systém“ je dané analýzou faktov, ktorá berie do úvahy vzťahy a pritom postupuje od (dialekticky) abstraktného ku konkrétnemu, t. j. od relatívne samostatného faktu k univerzálnej súvislosti faktov, k ich totalite. Tento spôsob postupu od (dialekticky) abstraktného ku konkrétnemu je podľa Marxa nielen správny, ale jedine možný. (9, s. 55) Treba pritom poznamenať, že tu nejde o analýzu výpovedí, ale predmetu poznania. *Konkrétna*, predmetná analýza vychádza priamo z objektu poznania, ako existuje tento objekt v zornom poli najmä našej kritickej skúsenosti a už dosiahnutého poznania, a nie z jedinečných, protokolárnych výpovedí, z ktorých pomocou tzv. princípu indukcie sa potom vyvodzujú všeobecné vety nižšieho stupňa všeobecnosti, než je sám princíp indukcie. Obyčajne sa nestretávame s týmto vymedzením rozdielu medzi konkrétnou analýzou a indukciou, takže najmä pojem analýzy ostáva chaotický. Vzťah filozoficky použitej konkrétnej analýzy a indukcie je však rozhodujúci pre vzťah dialektického spôsobu myslenia a vedeckej metodológie, pre ich zákonitú súvislosť, ktorú zdôvodňuje tzv. princíp indukcie a tvorí z neho spoľahlivý základný poznatok. Analýza objektu, kriticky vymedzeného a prezentovaného, filozoficky použitá, dospieva k vlastnej *univerzalizácii* rámcových zákonitostí, neprístupnej generalizačným postupom formálno-diskurzívnej indukcie, ako ju hlása a uplatňuje metodológia empirizmu, zaslúžene kritizovaná Engelsom v *Dialektike prírody*. Konkrétna, filozoficky použitá analýza vzťahuje sa však na samu prax ako predmet poznania, teoreticky ju vyjasňuje, poznaním jej podstaty tvorí základné dialektické kategórie a pomocou nich formuluje aj dialektické zákony. Tento postup pritom súvisí s funkciou praxe ako kritéria pravdivosti teórií.

Vniknutie do pojmovej osnovy vedy a jej metód vyžaduje koncepcnosť založenú na konkrétnej analýze predmetu poznania, daného v kritickej empirii samej praxe ako funkcie systému spoločenského bytia, ktorého komponentom je hromadný, konkrétne poznávajúci jedinec. Taká koncepcnosť vidí vo „faktoch“ kritickú podstatu empirických javov a v zákonitostiach vnútornú súvislosť týchto súčasne a či následne spoludaných, relatívne nezávislých „podstat“, ich celistvosť v hlbšej substanciálnej rovine existenčnej súvislosti predmetu. Zákonitosť ako „spoludanosť faktov na základe ich podstatného súvisu“ vyjadruje tak Leninov

pojmem zákonitosti ako súvisu podstat. Svojím implicitným princípom predmetu ako celku, nevyhnutne obsiahnutého v širšom a podstatnejšom celku, až do celku *absolútne* obsažného a podstatného, ktorý svojou samopríčinnosťou je absolútnym súvislým systémom prírody, je opodstatnením gnozeologických princípov vedy. Absolútne nebytie a teda aj absolútny priestor, ktorého danosť by nevyhnutne obmedzovala takýto dialektický systém prírody, stáva sa tu objektívnou nemožnosťou, termínom vzťahu absolútnej exklúzie z oblasti nezávislej danosti, exklúzie uskutočnenej práve nekonečnosťou bytia. Tým sa filozoficky potvrdzuje napr. axioma prírodovedy, zákon zachovania a premeny hmotnosti a energie, základné zákony formálnej logiky ako *rámcové zákony* a súčasne aj tzv. „princíp indukcie“, zásada, že všeobecne totožné podmienky sa bezvýnimčne spájajú so všeobecne totožnými a od nich závislými podstatnými faktami. No potvrdzuje sa aj logickosť diferenciálno-matematického pochopenia „nulity“ ako čisto relatívnej, ktorá má v rôznych vzťahoch rôznu hodnotu a nemôže sa stotožňovať s absolútnym nebytím.

Indukcia, logický postup špeciálnych vied, ktorý už bezprostredne predpokladá formulované výpovede a medzi nimi aj formulovaný princíp, má potom odvodenú povahu. Bez základu konkrétnej analýzy praxe ako predmetu filozofického poznania javila by sa formálno-logickou a gnozeologicky bezpodstatnou manipuláciou, oprávnenou odmietanou F. Engelsom v duchu filozoficky superiorných európsko-kontinentálnych tradícií, ktorých vzorom sa mu videl postup S. Carnota. Bez dialektickej analýzy princíp indukcie, označovaný niekedy aj ako „*Lockovo pravidlo*“, by nemal teoretickú určitosť, a jeho hodnota, *nedokázateľná samou indukciou*, by sa dala vymedziť iba ako stále potvrdzovaná, nefalzifikovaná *vieryhodnosť*, ktorá by nebola priradená ani k *matematickej pravdepodobnosti*, ani ku gnozeologickej *aproximativnosti*. Išlo by tu len o pomer medzi nevymedzene veľkým, ale konečným počtom potvrdených prípadov, a nevyčerpatelne veľkým, až nekonečným počtom možných nepotvrdených prípadov, o pomer medzi *istotným a neistotným*, a teda nie o pomer medzi možným a skutočným, matematicky určiteľným, a medzi pravdivým a nepravdivým, fakticky poznaným a domnele poznaným v medziach danej, špeciálnej, historicky formulovanej teórie.

Lockovo pravidlo značí, že podstatná vlastnosť prináleží všetkým prvkom danej triedy, ak s určitosťou prináleží aspoň jednému prvku. Ak tento prvok označíme ako a a podstatnú vlastnosť ako P , vzťah vlastnosti a prvku ako $P(a)$, potom prvky triedy, *všeobecne totožné* v tomto vzťahu, môžeme označiť ako $x_1, x_2, \dots, x_n$ a písať formulu:

$$1. \quad \frac{P(a)}{\forall x P(x)}$$

Ak však budeme uvažovať, že trieda K má prvky a, b, c , ku ktorým prináleží vlastnosť F , potom budeme prvky a, b, c považovať za všeobecne totožné a označíme ich ako x . To isté vyjadríme potom formulou

$$2. \quad V(x) [(x \in K) \rightarrow F(x)]$$

Ani jedna z formúl však neznačí gnozeologickú určitosť, lebo zovšeobecnenie

triednym kalkulom neznačí poznanie všeobecného vzťahu, skutočnú univerzalizáciu jedinečného poznatku. V rámci formálneho kalkulu *Lockovo* pravidlo ostáva iba regulatívnou smernicou a nestáva sa skutočným *princípom indukcie*, ktorým sa stáva v rámci dialekticky vyvodenej kategórie celistvosti, v *logike predmetu* ako štrukturovaného celku, ktorý sa svojou kauzálnou-evolučnou funkciou stáva systémom. Tento postup dialektického konštituovania kategórií a zákonov sa začína analýzou praxe, a teda predovšetkým *subjektívnej stránky praxe*, a predpokladá vysokú konceptualizačnú schopnosť a erudíciu. Dialektická metóda je plod vrcholného historického vývinu teoretického myslenia a práve preto môže byť najviac diskreditovaná neschopnosťou. Čím dokonalejší aparát, napr. lietajúci stroj, tým skôr a nešťastnejšie možno ním havarovať, ak zlyhá riadenie. Z neschopnosti sa rodí nepochopenie, z nepochopenia strach a pri snahe o uplatnenie aj nenávisť, intriga. Racionálna dialektika získavala preto právom tak úprimných zástancov, ako aj úprimných nenávisníkov.

Osobitne treba zdôrazniť dôležitý rozdiel medzi konkrétno-analytickým a induktivistickým myslením, ktoré je *diskurzívne*, bezprostredne vychádzajúce z formulovaných *výpovedí*, kým konkrétno-analytická dialektika má priamo na zreteli *predmetný význam*. Preto aj pojem abstraktnosti a konkrétnosti sa poníma v rovine významu ako izolujúca abstraktnosť a ako predmetná konkrétnosť, čiže začlenenosť do celku nezávislého predmetu. Dialektická logika je takto zreteľne logikou predmetu ako systému založeného na vnútorne protikladnej celistvosti. Systém sa pritom poníma nielen funkcionálne, z hľadiska číreho vzájomného pôsobenia už daných komponentov a výslednej celistvosti, funkčnej totality, ale predovšetkým z hľadiska existenčnej celistvosti samých komponentov ako predpokladov vzájomného pôsobenia. Táto existenčná súvislosť je substrátovou, dialekticko-materiálnou totalitou, ktorá má sama osebe neobmedzený počet diferenciacných rovin podstaty, nevyčerpatelnosť. Práve pojem existenčnej súvislosti komponentov substrátu funkcie, nevyčerpatelná diferencovanosť tejto súvislosti v dialekticko-substančnej hĺbke je rozhodujúca pre koncepčné formulovanie toho, čo už Hegel nazval „konkrétnou všeobecnosťou“, logicky vyjadrenou jednotou mnohých abstraktných určení (1, s. 240). Keďže funkčná totalita sa manifestuje už v empirickom jave a v kritickom poznaní javu vystupuje ako empirický fakt, vzťah medzi spomenutými „totalitami“ je vzťahom medzi „javom“ a „podstatou“, ktorého poznanie je pre vedeckosť nevyhnutné, v zmysle Marxovho konštatovania, že všetka veda by bola zbytočná, keby sa javová forma a podstata vecí bezprostredne zhodovali. (1, s. 278) Preto ani logické rozvíjanie pojmov sa nemôže orientovať na tzv. prirodzený sled udalostí v čase, pozorovaný na povrchu javov. (1, s. 261) Pri postupe poznania jednotný predmet, daný spočiatku v obryse, v konečnom dôsledku vystupuje ako členitý (1, s. 242), čo sa principiálne zhoduje s Descartovým protikladom „idea clara — idea distincta“. Zo zorného uhla tejto logiky celistvého a súčasne vnútorne polarizovaného objektu možno potom pochopiť zdanlivo podivné Marxovo tvrdenie, že kľúčom na pochopenie anatómie opice je anatómia človeka.

Takto logika dialektiky, zameraná na obsah objektu, a nie na jeho rámec, neorientuje sa tak na „atomárne fakty“ russelovského poňatia a na ich diskretnú

množinu, ani na vzájomné pôsobenie elementov, ako to robí funkcionalistické myslenie, nedbajúce na ontologický štatút funkčných elementov, ale orientuje sa na objekt ako „unitas multiplex“ s jeho substanciálnou dimenziou. Nejde tu o vyčlenenie určitých znakov triednym kalkulom a o čisto utilitarianistické uvažovanie, ale o celok dimenzovaný na seba nadväzujúcimi a poznaním nevyčerpateľnými rovinami podstát, pochopiteľných pojmotvorbou, ktorá berie do úvahy aj charakteristiku dimenzií objektu, a tým aj kategóriu miery. Dialektika sa tým líši aj od tzv. fenomenologického typu myslenia, ktoré nevie súvisť kvalitatívnu a kvantitatívnu systémovú analýzu do jednotného procesu v obave pred „matematizmom“, a ostáva potom v zajať buď čírej subjektívno-idealistickej *transcendentality*, alebo čisto intuitívne uskutočneného realizmu. Záujem Karla Marxa o logickú podstatu diferenciálneho počtu súvisí práve s touto stránkou dialektickej pojmotvorby.

Zohľadnenie kategórie miery v kvalitatívno-relačnej analýze praxe ako objektu poznania nevyhnutne vedie k pochopeniu existenčnej súvislosti predmetného bytia a nakoniec k pochopeniu vývinu založeného na funkcii samopričinnosti prírody a na rámcovej zákonitosti. Predpokladá to nekonečnosť bytia, vylučuje danosť absolútneho priestoru, absolútneho nebytia. Tým sa filozoficky potvrdzuje zákon zachovania a premeny hmotnosti a energie ako absolútny zákon empirického sveta. Dialektická logika sa tak racionálne spája s logikou substanciálneho systému a pohybuje sa v samej základnej doméne objektov, v ktorej si logika empirizmu nevie rady pri riešení úlohy gnozeologicky významného zovšeobecnenia. Svet objektov vraj patrí do kompetencie „intuície“, „intencie“, „pragmatického záujmu“, „morálneho zamerania“, nie vraj do kompetencie logického racionála, ktoré sa tu stotožňuje s historicky obmedzeným typom racionality. Toto racionálne potom vystupuje ako verbálno-znaková úprava iracionálno-mystickej sféry vedomia (1, s. 239), čo je však iba charakteristikou subjektívneho vedomia empirika. V tomto vedomí vzniká aj redukcia objektu na formálnu súvisť vzťahov, formálnu štruktúru, v ktorej obsah má funkciu člena vzťahu. Zatiaľ v dialektickom poňatí štruktúra a forma vôbec svojou danosťou závisí od obsahu, do ktorého patrí sebaприčinná energia, tvoriaca s obsahom aj existenciu štruktúrnej formy. Pojmy „energia“ a „sila“ v dialektickom spôsobe myslenia nadobúdajú plný význam a logickú oprávnenosť, a to energia ako obsah vzťahov existenčnej závislosti, kauzality, a sila ako obsah vzťahov súvislosti momentov relatívne existenčne nezávislých. Energia celku je potom nevyhnutne väčšia než energia úhrnu s nevyhnutným procesom vývinu v dimenzii relatívneho konečna a pretržitosti. Pozitivistické smery, duchovne obmedzované vlastným spôsobom myslenia, sledujú však túto pojmotvorbu s neporozumením a ako výraz spoločenských záujmov, ohrozovaných vývinom, aj nepriateľsky. Uznávajú iba „empirické bytie“, ktoré žiadajú akceptovať v jeho javovej nezávislosti, o ktorom však v zmysle takého stanoviska nevieme a nikdy nebudeme vedieť, či je aj skutočne nezávislý. Každé úsilie o rozhodnutie v tejto otázke považujú za nezmyselné, a to aj vtedy, keď sa nedeje formou diskurzívneho „dokazovania“, ale teoretického uvedomenia podstaty praxe. Radšej sú ochotné koncedovať primitivizmus naivného realizmu, než procesy dialektickej

pojmotvorby, spojené s dialektickým poznaním praxe, skôr prepustia nahý ne-dialektický ontologizmus, než rozvinutie dialektickej kritickosti. Takéto stano-visko bolo ako-tak znesiteľné v období experimentálneho stupňa vývinu vedy, nie je však únosné v období teoretického rozvinutia s víťazným návratom kategórie celku, a tým aj substancie, ktorá, „ako je známe, chápe sa ako vnútorná jednota celej skutočnosti či jej určitej sféry“. (1, s. 286) To je, prirodzene, nezlučiteľné s empiristickým poňatím, ktoré napr. podľa W. Jamesa vyhlasuje, že „Jednota sveta, ako ju obyčajne chápú, predstavuje vznešený, ale celkom bezobsažný princíp“. (1, s. 302) Skôr je pravda, že je racionálne, čo obyčajný rozum považuje za iracionálne, a to, čo je preň racionalita, je sama iracionalita. (10, s. 331) Existencia rovín „podstát“ neomedzenej miery je už substančnou dimenziou faktov kritickej empirie. Javí sa ako bezobsažná fikcia iba vo vedomí, ktoré je kategoriálne skotomizované a zvyčajne sa spája aj so značnou mierou agresivity, vyplývajúcej zo spoločenských záujmov a individualistického formo-vania osobnosti, nepriateľskej vyšším úrovniám ducha. Kategória celku implikuje totiž požiadavku uskutočniť sústavu takých spoločenských vzťahov, ktoré by umožnili *maximálny vývin maximálneho počtu vývinuschopných ľudí* a pred-stavovali zrušenie každého *privilégia*, ktoré svojim *apriorizmom* preferuje aj neschopných a potláča prirodzené schopnosti. V tomto spočíva základná, Engel-som formulovaná idea komunizmu, podľa ktorej *vývin každého prirodzene schop-ného jedinca bude platiť ako podmienka vývinu celej spoločnosti*. Preto je pocho-piteľná nenávisť voči dialektickému záveru nemeckej klasickej filozofie, voči racionálnej dialektike a úsilie tak manipulovať formovanie ľudských vedomí, aby sa uspokojili s obmedzenou realitou spoločenských vzťahov a kultúry ducha.

Základnou kultúrou ducha je dialektické rozvinutie kritického, svetonázo-rového a hodnotiaceho vedomia, ktorého centrom je sústava dialektických, relač-ných kategórií. Z nich v rôznych súvislostiach vystupuje do popredia pojem celistvosti, inokedy pojem poriadku a systému, nepochopiteľný bez vnútornej totality zložiek, zákonite spojenej s protikladnými určeniami diskretnosti a sú-visu. Dialektická logika *kategórie* systému ako konkrétna, neizolovaná od *sub-jektu poznania, praxe a ich predmetného bytia, ktoré samy spolu tvoria systém*, predpokladá zákonite podmienený, *korešpondenčný vzťah* adekvácie medzi pôso-bením určitého objektu a — v súlade so zákonitosťami — formulovaným teoretickým vedomím. Súvislosť vedomia a predmetného bytia, tvoriacich špe-ciálny systém, značí potom zásadnú možnosť závislosti obsahu vedomia od predmetného bytia a tým *existenciu „odrazu“* a či pravdivéj informácie o pred-metnom bytí. Omyly naproti tomu nepatria k *podstatnému* vzťahu vedomia a bytia, lebo sú podmienené faktormi relatívnej náhodnosti, obmedzením schopností a podmienok, ktoré možno vo vývinovom, neprestajnom pohybe korigovať a pre-konávať. Prax so svojou subjektívnou stránkou, vedomím, je funkciou celistvého, vnútorne polarizovaného, vývinového systému, ktorým je poznávajúci človek sám ako člen systému spoločenského bytia a ešte širšieho systému prírody. Lo-gika kategórie dialektického systému, zobrazujúca predmetné bytie ako systém, začleňujúci do seba aj samu subjektívnu stránku praxe, vyjadrujúc samu *pod-statu* praxe, je *zákonite* spojená s *pravdivosťou* a tvorí ako *teoretické uvedomenie*

praxe podstatný komponent praxe. Už týmto svojim filozoficko-teoretickým momentom sa stáva prax kritériom svetonázorovej pravdy, potvrdením možnosti jej poznania, popretím agnosticizmu, nedialektického materializmu i každého idealizmu ako absolutizácie súvislosti vedomia a bytia na úkor zohľadnenia ich relatívnej protikladnosti. Iba na tomto základe sa uplatňuje *druhotná kritériálna funkcia praxe*. V zmysle tejto funkcie *špeciálna teória* je vtedy pravdivá, keď prax, ktorá je ňou *primerane motivovaná, vo výsledkoch svojho pôsobenia* na predmetný svet je v súlade s *teoretickými dôsledkami*. Takto kritérium neprotirečivosti platí iba v podobe *systémového súladu medzi subjektom a objektom praxe*, ktorej stránkou je adekvátne, logicky konzistenté *teoretické myslenie*, teórii *adekvátny praktický postup a nerušený prejav predmetného bytia*. Faktor-
mi náhodilosti skresľované pôsobenie predmetného bytia, neadekvátny praktický postup, nedostatočné teoretické myslenie nemôže falzifikovať kritérium praxe a pravdu dialektického poznania.

Hlbinný ponor do problému dialektiky sa tak prirodzene dostáva k problému vzťahu medzi marxovsko-dialektickým a pragmatistickým poňatím praxe a jej kritériálnej funkcie. Existuje mnoho štúdií o marxistickom poňatí praxe. Zo starších prác vyniká kniha N. Rutkeviča *Praxe jako základ poznání a kritérium pravdy* (Praha 1954), z nemeckých štúdií možno spomenúť *Dialektik und Praxis* (Berlin 1968) od Gottfrieda Stielera, z českých *Praxe a rozum* (Praha 1968) Jindřicha Zeleného. Rudolf Šíma venoval knihu *Človek a svet* (Bratislava 1969) problému subjektu a objektu v procese spoločenskej praxe. Ako problém výkladu klasikov vystupuje prax v štúdii P. Kopnina *Lenin a problém praxe v materialistickej filozofii* (Filosofický časopis, č. 22, 1970, s. 161—172). Prax ako ontologický problém vystupuje v prednáške A. S. Györgyho *Prax ako ontologický pojem* (Filozofia, č. 1, 1970, s. 67—73). Problému je venovaný aj zborník kolektívu autorov pod vedením D. P. Gorského *Praktika i poznanije* (Moskva 1973). Problematika marxistického poňatia praxe dostáva sa do popredia v rôznych súvislostiach tak teoretických, ako aj prakticko-politických, napr. aj v diskusii o teórii odrazu, ako svedčí zborník *Spory o teorii odrazu* (Bratislava 1969) a v ňom štúdia M. Markoviča *Prax ako základná kategória humanistickej teórie poznania*. Kritika v tejto stati vyslovených hľadísk je podrobne rozpracovaná najmä v spomenutom zborníku D. P. Gorského. V tejto stati „prax“ sa stavia do kontrapozície k „odrazu“, čo je nezlučiteľné s dialekticko-systémovou podstatou praxe, pričom sa absolutizuje druhotný význam kritéria praxe.

Mnoho problémov vzniklo z toho, že prestala znepokojovať Leninova otázka „Ak sa všetko vyvíja, neplatí to aj na najvšeobecnejšie pojmy a kategórie myslenia?“ Ak táto otázka nepáli, stráca sa život dialektiky a s ním sama „duša“ marxizmu. Potom proti izolačno-abstraktnému individu a jeho praxi sa stavia „spoločenská prax“ rovnako izolačno-abstraktná, odtrhnutá od živých ľudí, reálnych individuí (1, s. 86). Neberie sa ohľad na to, že izolovaný človek, „Robinson“, je práve tak čírou abstrakciou ako „spoločnosť-leviathan“, nezávislá od ľudí, ktorá im diktuje svoju vôľu. (1, s. 83) Jedinec tu klesá na pozíciu pasívnej, metafyzickej matérie a imponuje ako figúrka manipulovaná mystickým

duchom dejín a spoločnosti. V skutočnosti však práve „dejiny nerobia nič“, „neprebojujúajú nijaké boje“, lebo „dejiny nie sú iné ako činnosť človeka, ktorý sleduje svoje ciele“ (11, s. 164), no nie činnosť *aritmeticky* hromadného, navzájom celkom izolovaného jedinca, ale *jedinca ako podsystemu v súvislom systéme spoločenského bytia*, jedinca, ktorý po dokonalej revolučnej premene sveta sa stane z *triednej bytosti* konečne „*druhovou bytostou*“ (12, s. 393), a teda členom ľudského rodu v zmysle pojmu „*homo sapiens*“, a nie v zmysle klasifikačno-diskurzívnej definície „*animal rationale*“, ktorá ho nediferencuje od opice nadanej *situačným intelektom*. Takéto poňatie však vyžaduje *intenzívnu myšlienkovú pružnosť* aj individuálny, *osobnostný súhlas s podstatnou vývinovou tendenciou spoločenského bytia a ľudského druhu*, aby sa dosiahla plnofunkčná harmónia vzťahov v komunizme a plnosť ľudskej podstaty v ľuďoch. No stáva sa, že malá metodologická spôsobilosť dvíha obočie nad dialektickou koncepcnosťou.

Na súvislosť medzi predmetným bytím, prírodou a praxou, praxou a teoretickým myslením, myslením a kategoriálnou pojmotvorbou systematicky poukazuje aj F. Engels. Touto súvislosťou sa ozrejmuje aj vzťah *príčinnej závislosti*, univerzalizovaný procesom konkrétnej analýzy, odkiaľ potom vyplýva aj dialektická určitosť závislosti napr. strieľajúcej pušky od konania človeka. Zmyslová empiria nemôže sama osebe dokázať nevyhnutnosť, zákonitý vzťah. „Dôkaz“ tu nemá *diskurzívny* charakter, ale povahu *analyticko-systémového ozrejmovania súvislostí*, ktoré umožňujú zasiahnuť do dejov skutočnej prírody, poznávanej v teoreticky uvedomelom zasahovaní ako ozajstná „vec osebe“ (13, s. 244, 245). Byť „vecou osebe“ však značí byť *poznanou* vecou osebe, realitou, o ktorej sme si teoreticky, pojmovým poznaním istí, že nielen nezávisle existuje, ale zároveň má istý ontologický charakter, kvalitatívnu podstatnosť. V zmysle zdôraznenia súvislosti dialekticky rozvinutého teoretického myslenia a praxe hovorí aj Marx, že myslenie, ktoré sa izoluje od praxe, nemôže rozhodnúť otázku, či je schopné predmetnej pravdy. Dialektická úroveň skúmania praxe, na rozdiel od svetonázorovo agnostického pragmatizmu, určuje prax vo funkcii nielen *historického* a *experimentálneho*, ale predovšetkým *ontologicky významného* kritéria pravdivosti.

S kritikou marxistickej koncepcie praxe vystupuje dnes najmä tzv. „kritický racionalizmus“ v poňatí Karola Poppera v knihe *Die offene Gesellschaft und ihre Feinde*. Pre tento smer je charakteristická svetonázorová neutralizácia vedec-kých poznatkov a kategórií prostredníctvom absolutizovanej formalizácie, eliminácie problému ontologickej istoty tak, aby bolo možné využiť poznatky pre vývoj vedy, avšak súčasne ich znehodnotiť pre svetonázorové istoty. Predovšetkým sa popiera kategória totality v opozícii k Leninovej požiadavke objasnením „celej totality komplexných vzťahov ku druhým veciam“ a v protiklade k podobnej Heglovej devíze mať na zreteli totálnu súvislosť diania. Naproti totálnemu aspektu sa zdôrazňuje precíznosť a efektívnosť detailu, racionalizácia bez ohľadu na požiadavky ľudského citu. Razí sa heslo podchladenia medziludských emocionálnych vzťahov so vznikom „emocionálneho prázdna“, ktoré v podstate

značí úpadok medziľudských väzieb a stvrdnutie vzájomných postojov, bezohľadnosť k cudziemu osudu.

Takýto prístup k problémom sa však stretáva aj s kritikou západných vedcov, ktorí chápu, že vyjasnenie podstatných kategórií vedeckej práce, logika vedy je „dôležitá úloha vedeckého výskumu“. (14, s. 37)

V súvislosti s pozitivisticky orientovanou koncepciou praxe, zbavenej dialekticko-kategoriálneho zorného uhla, objavuje sa nový ideál dnešnej buržoázie, tzv. „vyrovnaný človek“ bez veľkorysosti, s invenciou v obmedzenej oblasti úzkeho odborníctva, ktorý sa bojí filozofických myšlienok. Zdá sa, že tento typ filistra i snoba poznáme u nás veľmi dávno. Oproti Engelsovmu ideálu „obrov myslenia, vášne a charakteru“ nastupuje „vynaliezavý trpaslík“ podľa B. Brechta. (15, s. 127) Je to pseudoideál „praktika“, ktorý nahráva kultúrnej indolencii a je v radikálnom rozpore s Marxovým poňatím a praktikovaním praxe.

Marx sa vysmieval z „praktických“ ľudí a ich múdrosti, velebiacich „realitu“, ktorou sú ľudské vzťahy založené na obmedzenosti a nízkosti. Keby bol chcel byť dobytkom — píše — mohol obrátiť chrbát ľudskému utrpeniu a starať sa o vlastnú kožu. „Ale bol by som sa správal celkom neprakticky, keby som bol umrel bez toho, žeby som nebol dokončil svoju knihu prinajmenej v rukopise.“ (16, s. 542)

LITERATÚRA

1. ROZENTAL, M. M. a kol.: Dejiny marxistickej dialektiky. Bratislava 1974.
2. LENIN, V. I.: Spisy 38. Bratislava 1961.
3. LENIN, V. I.: Filosofické sešity. Praha 1954.
4. LENIN, V. I.: Spisy 17. Bratislava 1958.
5. MARX, K. — ENGELS, F.: Nemecká ideológia. Bratislava 1961.
6. CÍGER, J.: Descartes, philosophe inconnu. Philosophica, Bratislava 1969. Logika vzniku kategórie obsahného celku u Descarta. In: Zborník ústavu marxizmu-leninizmu UK, Bratislava 1971.
7. BOCHENSKI, J.: Die Zeitgenössische Denkmethode. München 1954.
8. Marxov anglický list F. Engelsovi zo dňa 10. mája 1870. In: MARX, K. — ENGELS, F.: Sočinenija XXIV. Moskva 1931.
9. MARX, K.: Rukopisy „Grundrisse“ I. Praha 1971.
10. MARX, K.: Kapitál III-2. Bratislava 1958.
11. MARX, K.: Svätá rodina. Bratislava 1963.
12. MARX, K. — ENGELS, F.: Spisy 1. Praha 1956.
13. ENGELS, F.: Dialektika prírody. Bratislava
14. WESSEL, H.: Philosophie des Stückwerks. Berlin 1971.
15. WHYTE, W. M.: Herr und Opfer der Organisation. Düsseldorf 1967; PARKINSON, C. N.: Favoriten und Auszenseiter. Hamburg 1967.
16. MARX, K.: List zo dňa 30. apríla 1877 Sigrid Meyerovej. In: MARX — ENGELS: Werke, Bd. 31.

РАЦИОНАЛЬНАЯ ДИАЛЕКТИКА КАК МЕТОД ПОЗНАНИЯ

(Размышление над «Историей марксистской диалектики»)

Юрай Цигер

Исходя из «Тезисов о Фейербахе», автор констатирует, что марксистская диалектика неотделима от диалектически понятой категории практики, тем самым она противоположна прагматизму, в основе которого лежит мировоззренческий агностицизм. Категориально понятый процесс практики выступает как функция взаимосвязанной системы субъективной и объективной сторон практики, включающей в себя независимое предметное бытие. Взаимосвязь между сознанием и бытием, как ее определяет Ленин, в сущности практики является решающим моментом, познание которого ведет к созданию системы диалектических категорий и основанных на них законов диалектики. Система категорий является теоретическим осознанием практики, на котором основаны теоретическая определенность существования независимого предметного бытия, природы, и принципиальная возможность адекватного познания. Взаимосвязь сознания и предметного бытия в этом понимании отвергает абсолютизацию, которой понятие взаимосвязи подлежало у Гегеля и вело к идеализму. Взаимосвязь относительна, непрерывна, содержательна, тем самым она закономерно связана с противоположностью сознания и бытия, включающего в себя и сознание, представляющее собой тем самым диалектическую материю. Диалектическая взаимосвязь, связанная с противоположностью, делает потом возможной причинную зависимость гносеологических содержаний сознания, зависимость, которая является содержательным отношением энергии, тем самым делает возможным также существование познания как отражения. Категориальное осознание сущности практики, связанное с осознанием логических законов как общих законов диалектического способа мышления, представляет собой при этом не дискурсивное мышление, но специфическую логику предмета, снимая тем самым и наивную реалистическую позицию в гносеологии, которая при немного большей критичности ведет к агностическим позициям. Практика становится так в первую очередь онтологическим критерием истинности, на котором вторично основывается ее функция исторического и, наконец, экспериментального критериев. Ввиду неразработанности теории диалектических категорий часто подчеркивается вторичная функция критерия практики, применимого единственно в неотъемлемой связи с теоретическим мышлением. Автор разрабатывает некоторые аспекты данной проблемы и, кроме того, показывает, что принцип индукции закономерно зависит от конкретного диалектического анализа.

RATIONALE DIALEKTIK ALS EINE METHODE DER ERKENNTNIS

Juraj Ciger

Ausgehend aus den Thesen über Feuerbach konstatiert der Verfasser, dass die marxistische Dialektik untrennbar ist von der dialektisch begriffenen Kategorie der Praxis und so einen Gegensatz zum Pragmatismus bildet, der auf einem weltanschaulichen Agnostizismus beruht. Ein kategorial aufgefasster Prozess der Praxis äussert sich als Funktion eines zusammenhängenden Systems der subjektiven und objektiven Seite der Praxis, die das unabhängige gegenständliche Sein in sich eingliedert. Der Zusammenhang zwischen Bewusstsein und Sein, wie es von Lenin definiert wird, ist im Wesen der Praxis ein entscheidendes Moment, dessen Erkenntnis zur Bildung eines Systems dialektischer Kategorien und zu den auf ihnen begründeten Ge-

setzen der Dialektik führt. Ein Kategoriensystem bedeutet das theoretische Bewusstwerden der Praxis, auf dem die *theoretische Bestimmtheit eines unabhängigen gegenständlichen Seins*, der Natur und die prinzipielle Möglichkeit einer adäquaten Erkenntnis beruht. In dieser Auffassung lehnt der Zusammenhang zwischen Bewusstsein und gegenständlichem Sein jene Absolutisierung ab, der der Begriff des Zusammenhanges in *Hegel's* Auslegung unterlag und zum Idealismus führte. Der Zusammenhang ist *relativ, fließend, gehaltvoll* und somit gesetzmässig verbunden mit der Gegensätzlichkeit von Bewusstsein und Sein, das in sich auch das die dialektische Materie vorstellende Bewusstsein eingliedert. Der dialektische Zusammenhang verbunden mit Gegensätzlichkeit, ermöglicht dann eine ursächliche Abhängigkeit gnoseologischer Bewusstseinsinhalte, ein Abhängigkeit, die ein gehaltvolles Verhältnis der Energie und somit auch der Existenz *der Erkenntnis als Widerspiegelung* ist. Das kategoriale Bewusstwerden des Wesens der Praxis, verbunden mit dem Bewusstwerden der logischen Gesetze als Rahmengesetze der dialektischen Denkweise, stellt dabei kein *diskursives* Denken vor, sondern eine spezifische *Logik des Gegenstandes* und hebt so auch die naiv realistische Stellungnahme in der Erkenntnistheorie auf, die bei einer ein wenig verstärkten Kritizität zu agnostischen Standpunkten führt. Die Praxis wird so in erster Reihe zum ontologischen Kriterium der Wahrhaftigkeit, auf dem sekundär ihre Funktion des historischen und endlich des experimentellen Kriteriums beruht. Da die Theorie der dialektischen Kategorien ungenügend ausgearbeitet ist, wird oftmals die sekundäre Funktion des Kriteriums der Praxis hervorgehoben, das einzig im untrennbaren Zusammenhang mit dem theoretischen Denken angewendet werden kann. Der Verfasser arbeitet die Gesichtspunkte dieses Problems aus und zeigt u. A., dass das Induktionsprinzip gesetzmässig von einer dialektischen konkreten Analyse abhängig ist.